

УДК 316.35+394.5+398.2

СУЧАСНІ ФОРМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ МЕШКАНЦІВ ЗАТОПЛЕНИХ СІЛ

Ірина Коваль-Фучило
(м. Київ)

У статті проаналізовано сучасні форми збереження ідентичності колишніх жителів сіл, які були затоплені внаслідок будівництва ГЕС. Це такі форми: щорічні зустрічі переселенців одного села, колишніх односельців та їхніх нащадків; книжкові видання спогадів переселенців; фольклоризовані розповіді про переселення села внаслідок затоплення території; зусилля для створення музею затоплених сіл.

Ключові слова: примусове переселення, затоплене село, меморіалізація, ритуалізація, Дніпро, фотографія, рушник.

Сьогодні набули популярності громадські заходи, зосереджені навколо історії певного населеного пункту. Так, наші експедиційні матеріали свідчать про існування дня села, містечка, міста. Причому ці дні не збігаються із датою храмового престольного празника села. Такі святкування запроваджені десь у 2000-х роках і відбуваються в теплу пору року. Спогади про ці заходи вже стали типовим місцем розповідей про своє село. Можна припустити, що поширення практики святкування днів села пов'язане із виникненням комеморативних практик для

збереження пам'яті про затоплені села, внаслідок будівництва ГЕС. Усі ці громадські ініціативи сприяють формуванню нової ідентичності мешканців, яка акцентована на місці народження.

В усних спогадах про примусове переселення із зон затоплення, які я записала у різних регіонах України упродовж останніх років (2014-2019), типовим повторюваним фрагментом є розповідь про щорічні зустрічі переселенців одного села, колишніх односельців: *Пару років назад було 30 років, як переселення було. То тут в долині вони, самі люди зібралися, пригласили тих людей, котрі були по других селах. І вони приїжджали сюда. А з Бакоти чоловік, вже він живе у Хмельницькому, він директор оркестру. І він звідти привіз своїх музикантів. Наші люди зібралися, варили уху, пригощали тих людей. То там було так багато людей, дуже багато! Тут Тарас (Горбняк), так як він вже на роботі, пригласеніє, ну, пригласительні откритки порозсилав, і ті люди з других сіл поприїжджали сюда. То їм і музика грала, і столи гарні такі. Потому, вже після столу, бо я була тоди, після столу приплив той корабль, великий такий. І там жінки повбиралися в сорочки вишиті, сіли на той корабель, і він зробив круг. Набрали квіток багато і кидали ті квітки так, де хто жив. Співали пісні (ДТО¹); Зустріч в нас була односельців. /– Коли?/ – А 30 років як пройшло. Родина. Зустрічаємся всі на Маковея (плаче) (РНА); Перший раз ми в парку зустрілися. Там є два столи такі великі, там в шашки грають, в шахмати. Ми там розіклалися, з музикою: гармошка, бубон. /– І то було якраз на Зелені свята?/ – Да, на Зелену неділю. Сиділи, згадували, плакали, співали, танцювали. / – А скільки людей прийшло? / – Тоді десь десятків три. В нас в цьому году, напевно, було більше трьох десятків людей (РВМ); Є відомості, що вже в [19]90-х роках це усталена така традиція, можливо, якісь села приєдналися пізніше, але в цілому сім наших лівобережних придніпровських сіл і три з правого берега, які входили в Переяслав-Хмельницький район наш під час затоплення, наприклад, Зарубинці, село таке, то ті мешканці збираються в тих місцях, де їх найбільше зараз проживає. І в них є актив громадський. У кожному селі є своя специфіка, звичайно, але, як правило, це раніше правобережні села, то люди навідували їх, навіть перепливаючи катером, наймали там транспорт, і по воді (НТЮ); Ми ото 16-ий рік будем зустрічатись. Зустрічаємся ми на вокзалі. З'їжджаються односельці. Хто приїхав – тут на вокзалі зустріли, заказуємо автобус і ідемо на берег моря. Там у нас є місце, де ми зустрічаємося. Там накриваємо столи, варим юшку і все остальне (ГСІ); Ми первий год зачали зустрічатись в 2004 році. Ми зустрілися у кахве. У Переяславі, там було кахве. Ну, нам не понравилося кахве, і ми рішили: оце перву суботу серпня*

¹ Перелік оповідачів див. наприкінці статті. Усі записи здійснила Ірина Коваль-Фучило.

давай зустрічатися коло Дніпра. І ми оце тепер у Григорія Петровича, це його син, арендуємо. Звозим туди столи, там уже за столами сидимо (ППЄ); Ми збираємося кожний рік. Раньше збиралися, до двохтисячних років, першого травня, поки був транспорт – їздили туди, на свою землю, а тепер ми збираємося тільки в Зарубинцях, ой... Циблях. В Циблях – в останню суботу червня (ССФ); Приїжджають, приїжджають. Ну, то вже організовано все, концерт ставлять, всьо. Кашу варять, куліш, хто бере пляшку з собою, по сто грам п'ють (МОІ).

Такі ж фрагменти характерні для письмових спогадів переселенців, надісланих на замовлення упорядників: «Тепер щороку в першу суботу серпня, якнайближче до дня св. Іллі, імені якого був приход у селі, підсінняни зустрічаються на рибальському стані біля Дніпра. На жаль, корінних підсінян з кожним роком стає все менше, але приїжджають їхні діти, онуки. Ми спілкуємося, згадуємо рідне Підсінне, його жителів, які відійшли у вічність, і завжди починаємо зустріч з улюбленої пісні про Дніпро, яка стала гімном затопленого села» [1, с. 354]; «Кожного року, в першу суботу серпня збираються підсінняни на автовокзалі в місті Переяслав-Хмельницькому, а потім їдуть до Дніпра, щоб хоч здалеку подивитися на те місце, де було рідне село. З усіх усюд стежки-доріжки приводять земляків до Переяслава-Хмельницького /.../ Вже дев'ять разів зустрічалися вони і домовляються й надалі берегти цю традицію» [1, с. 380]; «З 2005 року зустрічі односельців стали традиційними. Вони збираються щорічно у першу суботу серпня на автовокзалі, а потім разом виїждять на берег Дніпра, де згадують про свою малу батьківщину – село Підсінне» [1, с. 412].

Розповідь про зустрічі переселених осіб із затоплених сіл – важлива складова авторського видання «Затоплена придніпровська цивілізація. Історія. Людські долі»: «Якщо хочете знати про справжній патріотизм, то приїжджайте на зустріч переселенців із затоплених сіл, які поминають не лише рідних, які пішли у вічність, а й свої села як найрідніше, що завжди знаходиться не біля серця, а в самому серці» [2, с. 34]. Видання містить спеціальний розділ «Зустрічі жителів затоплених сіл Старого і Нового Глибовів», у якому вміщено близько сотні фотографій із таких комеморативних заходів [2, с. 161-187]. Світлини зустрічей уміщені також у всіх виданнях серії «Затоплені села Переяславщини» [1; 3; 4].

Цікаво, що жодних згадок про зустрічі переселенців немає у попередніх виданнях, присвячених історії затоплених сіл [5]. Не було також реплік про такі події і в моїх перших записах від переселенців від 2012 року, здійснених на Полтавщині і Кіровоградщині. Не можу стверджувати чи в той час на цих теренах вже такі зустрічі вже відбувалися, але точно можна сказати, що описи таких зустрічей тоді ще не були типовим місцем наративів про переселення.

Для наведених фрагментів притаманні такі спільні семантичні і лексичні ознаки:

- акцент на добровільності заходів і активності його учасників: *самі люди зібралися, громадський актив, давай зустрічатися*. Про це наголошення свідчать численні активні форми дієслів на означення діяльності учасників: *зібралися, пригласили, приїжджали, привіз, варили, пригощали, зустрічаємся, приїжджають*;

- прагнення наголосити на численності учасників зустрічей: *багато людей, було більше трьох десятків людей, так багато людей, дуже багато; Ніколи не було менше, як 50 чоловік* (ППП);

- згадка про урочистість події, її важливе суспільне значення: *музика грала, столи гарні, корабель великий такий, жінки повбиралися в сорочки вишиті, з музикою: гармошка, бубон*.

Описані оповідачами зустрічі – це комеморативні соціальні практики, комеморація. Комеморація – це комплекс заходів з метою увічнення пам'яті важливих для суспільства людей, подій, місць. Вона тісно пов'язана із формуванням культурної пам'яті, яка «локалізується у формі бібліотек, колекцій, скульптур чи архітектурних споруд і темпоралізується у святкуваннях, звичаях, ритуалах. Крім цього, культурна пам'ять у перебігу історії потребує постійного тлумачення, обговорення й оновлення, оскільки її зміст засвоюється наступними поколіннями, і він повинен відповідати актуальним потребам, викликам сучасності» [7, с. 58]. Описані вище факти, а саме те, що розповідь про комеморацію стає частиною особистого спогаду, свідчить, що згадані меморіальні заходи вже стали складовою суспільної і культурної пам'яті у соціальній групі переселенців. У випадку переселеної громади колишнього села Підсінне ці розповіді вже зазнали відчутної фольклоризації, яка полягає в уподібненні і певній шаблонності фраз і структурних частин тексту: спершу розповідають про дату зустрічі, далі про її місце, потім про від'їзд на берег Дніпра і спільну гостину.

Розповідь про визначення оптимальної дати для зустрічі переселенців – це також типовий мотив спогадів: *У нас є зустріч в селі, але вони там вирішують між собою. Оце зараз вони збираються в такі дні, коли десь хтось може здалеку приїхати (ЧОП). Іноді на храм збираються. / – Да, на храмове свято. В нас це на Іллю. Вже теперішні, як кажуть, день села – перша неділя серпня, а так – на храмові свята. Але така зустріч – то вони стараються, коли десь хтось звідкись здалеку приїде, щоб тоді більше. Оце в Колі, то вони збираються – остання неділя липня. Хто може – будь-ласка там. Зберуться, поспілкуються* (РНМ). Найчастіше датою зустрічі переселенців села є день, коли в їхньому батьківському селі було храмове свято. В Україні

загалом і на Київщині зокрема цей день святкували навіть тоді, коли церква в селі вже була зруйнована, тому закономірно, що день колишнього храмового свята став датою спільних зустрічей. Щоправда, це правило не завжди працює. Так, у селі Комарівка Переяслав-Хмельницького району храмове свято було на Миколая, двічі на рік. Ці дні не зручні для спільних зустрічей під відкритим небом щонайменше із двох причин: по-перше, це холодна пора року, а по-друге, може випасти будній день, коли люди не зможуть приїхати через роботу. Було вирішено збиратися на Зелену неділю: */– Але люди збиралися?/ – Да, люди збираються. Вони почали, мабуть, з [20]13 року збиратися. / – Ті переселенці?/ – На Зелену неділю, на Трійцю. /– То в них тоді храм був?/ – Ні, храм був на Миколая, два рази на рік. /– А чому так? Може, тому, що це поминовення померлих? Чому так вони вибрали? /– Я скажу чому. Тому що Зелена неділя завжди попадає в неділю, і всі можуть приїхати. Не всі, но більшість може приїхати, а так – більшість на роботі, далеко. Але з'їжджаються з усієї України (РВМ).*

Зі спогадів переселенців – учасників комеморативних заходів довідуємося, що обов'язковими складовими зустрічі є гостина, виконання пісень, фотографування, комунікація між людьми.

Трапеза як колективне пригощання, яке передбачає визначене коло учасників, у нашому випадку це люди, які колись були односельцями, а також їхні діти, онуки, у традиційній культурі виконувала функції регламентації, комунікації, жертви, наділення долею. Упродовж трапез виголошували побажання здоров'я і добробуту. Спільне пригощання слугувало підтвердженням і закріпленням результату дії чи події. Спільна трапеза завжди була настільки важливою, що без неї обряд не вважали виконаним, а справу закінченою [7, с. 307]. Колективне споживання їжі учасниками зустрічей є своєрідним об'єднуючим актом, який допомагає колись єдиній, а сьогодні розпорошеній громаді підтримувати стосунки, відчувати свою спільність, єдність. Про певну ритуалізацію гостини на зустрічі переселенців свідчить також наявність наперед визначених страв. Це передусім рибна юшка, уха: *Наші люди зібралися, варили уху, пригощали тих людей (ДГО); Там накриваєм столи, варим юшку і все остальне (ГСІ); Ну, п'ятивідерна коструля юшки розходиться (ППІ).* Усталення рибної юшки, ухи як обов'язкової страви не випадкове, – воно має історичну зумовленість, пов'язану із колишнім місцем проживання учасників дійства, адже всі затоплені населені пункти колись були розташовані поблизу води, а тому риба і різні рибні страви були постійними в раціоні мешканців сьогодні затоплених сіл. Тобто це своєрідне нав'язування до минулого, актуалізація і спроба відтворення колишнього часу. На зустріч підсіння, крім юшки, готують також інші

рибні страви: – Ну, крім юшки ми ще купляємо там окорочка, м'ясо, хто що з дому приніс. Це ж не так, що я – хто катлетів принесе, хто риби. Кожен год риба «Просіл». Оце Соня робить рибу «Просіл». / – Це страва так називається? / – Це фірменне блюдо. Юшка і риба. Ми так робим, як оселедці. Отак в кострулю, насолюємо, тоді розкладаєм по столах (ППП).

Виконання пісень на зустрічах переселенців теж набуло певної традиційної форми, ритуалізації. Це стосується передусім тих громад тих сіл, де склалися, так би мовити, ініціативні групи, які беруть на себе організацію і проведення зустрічей. Так, на зустрічі колишніх односельців Підсінного першою виконуваною піснею є гімн села. Учасники знають його напам'ять, а також зберігають запис вербального тексту на папері: *Співаєм, там музика, свої із села хлопці на гармошці грають, на баяні. Ми дуже співучі, дуже співучі. І це поки вони прийдуть у час дня, – у 12 збирались, у час дня вони вже під Дніпром. У нас вже юшка готова. Тоді становимося всі, фотографуємося. У нас є гімн села:*

Дніпре, ти течеш віки,

Дніпре, серцю милий.

Води широкі, ясна далина (ППП).

Роль гімну виконує пісенний твір, де провідним є мотив боїв у Другій світовій війні. Ця трагічна подія, на відміну від інших не менш важких історичних явищ, як-от Голодомор 1932-1933 років чи вимушене переселення через будівництво ГЕС і затоплення, тогочасною владою були заборонені для публічного обговорення. Тож не дивно, що в музичному надбанні української культури немає творів, присвячених цим подіям. Тобто в офіційній політиці пам'яті Друга світова війна була постійно актуальною і дозволеною. Це посилювало ситуацію замовчування, витіснення, заміщення інших трагічних подій. Водночас самі оповідачі у спогадах вибудовують хронологічну лінію нещастя, які їм довелося пережити: *Наша життя – як велика трагедія. В мене мати була з 1900 года, а батько з [190]7-го году. В [19]17-ім годі була революція в [19]22-ім годі була голодовка... [19]33-ій год – голодовка, [19]38-ий год – була іжовщина, забирали всіх комуністів, активістів і страчували. Потім в сорок первім годі – война, у [19]56-ім почалася перестройка. Прийшли, хату обміряли... (КАФ).* Події Другої світової війни, які відбулися незадовго після трагічних 1932–1933 років поєднані ідеєю важких життєвих втрат (див. про це також: [8]). Ця ж ідея є провідною в оповідях про переселення із зон затоплення, тому можна висловити припущення, що для вшанування втрати внаслідок примусового виселення стала в пригоді пісня про війну, яка була добре відома, дозволена, а ще вона не обтяжена ідеологічними чи партійними

маркерами, містить численні асоціації й алюзії із творами Тараса Шевченка й народними піснями, що сприяло її популярності і збереженню дотепер у виконавському репертуарі колишніх мешканців придніпровського села. Ще однією вагомою причиною усталення саме такого гімну є місце проведення щорічних зустрічей – на березі Дніпра (*У час дня вони вже під Дніпром* (ППІ)), де такі пісні цілком доречні й закономірні. Аналіз комеморативного хронотопу, тобто семантично маркованих місць у переселенському наративі і в соціальних меморіальних практиках потребує спеціальної студії. Тут лише принагідно зазначимо, що практично в усіх відомих мені комеморативних практиках місцем зустрічі є локація, розташована поблизу території затопленого села на березі водосховища. Показово, що підсінняни, які спершу зустрілися в кафе у Переяславі, згодом змінили місце на побережжя Дніпра: *давай зустрічатися коло Дніпра* (ППЄ). Нині це вже усталена локація: *У нас єсть місце, де ми зустрічаємося* (ГСІ). Наявність такого місця дуже важлива, оскільки конкретне місце, його семантичне навантаження принципово відрізняється від невизначеності простору: «Поняття простору містить потенціал планування, спрямований у майбутнє; поняття місця містить знання, яке стосується минулого» [9, с. 238]. Можна стверджувати, що вибір місця для комеморативних практик завжди виявляє залежність від минулого, а саме від минулого місця проживання, його географічних особливостей.

Учасники зустрічей залюбки виконують також інші пісні: *Співаєм, там музика, свої із села хлопці на гармошці грають, на баяні. Ми дуже співучі, дуже співучі* (ППІ).

Обов'язковою складовою аналізованих комеморативних практик стало фотографування: *У 12 збирались, у час дня вони вже під Дніпром. У нас вже юшка готова. Тоді становимося всі, фотографіруємося* (ППІ). Учасники прагнуть зберегти для себе пам'ять про зустрічі саме в такій формі. Тут важливо наголосити, що фотографії стали дуже потрібними і набули активного використання у, так би мовити, вторинних формах меморіалізації затоплених сіл. Маю на увазі організацію виставок старих і нових фотографій, укладення фотоальбомів, використання світлин у книгах, присвячених затопленим селам, на інтернет-сайтах, у приватних колекціях. Тобто фотоілюстрації стали обов'язковою складовою стратегії мобілізації уваги і до колишньої події затоплення села, і до сучасних комеморативних заходів. Старший науковий співробітник науководслідного відділу історичного краєзнавства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» Ревега Наталія Миколаївна стала автором стендової фотовиставки «Село Комарівка на Переяславщині», яка кілька днів була доступна для огляду в центрі

м. Переяслав у травні 2019 року. На цій виставці демонструвалися і старі, і нові фотографії. Наталія Миколаївна так розповіла про цей захід: *Виставка була присвячена зустрічі комарівчан, адже вони приходять, хочуть побачити, ми фотографій багато збрали* (РНМ). Наявність світлин із зустрічей переселенців у друкованих виданнях, побутування розповідей про ці зустрічі у спогадах людей свідчить про те, що історією стають вже самі зустрічі переселенців, причому саме ці події певною мірою «витісняють» пам'ять про саме переселення і затоплення села.

Ще однією формою збереження ідентичності переселенця із затопленого села є книжкові видання, присвячені втраченому селу. В основу таких книг покладені спогади мешканців затоплених сіл. Одне з перших таких видань було присвячене селу Циблі, де автор Лесик Микола, нині покійний вже, опублікував історію свого села. Сьогодні, крім вже згаданої серії «Затоплені села Переяславщини» [1; 2; 4], існує ще щонайменше дві книги, присвячені затопленим селам цього регіону [10; 11], а саме переселеним затопленим населеним пунктам Переяслав-Хмельницького району Київської області. Дослідницька увага істориків, археологів, краєзнавців тривалий час була зосереджена на переселеному і затопленому селі Бакота Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Існує кілька видань, присвячених цьому затопленому селу, яке було розташоване на півдні Хмельницької області на Дністрі [5; 12-14]. У цих книгах представлено історію давнього міста Бакоти від перших його згадок (XII ст.) і аж до затоплення у 1980-х роках. Дослідження здійснене на матеріалах археологічних досліджень, літописів, історико-археологічних праць. Сьогодні залишки давнього скельного монастиря, розташованого колись в Бакоті, і узбережжя Дністра на цих теренах стали популярним туристичним місцем України.

Оригінальним способом збереження історичної пам'яті про затоплені села є щорічні запливи «Дніпро ревучий», коли учасники мають подолати трикілометрову відстань між двома берегами Канівського водосховища вільним плаванням. Уперше така подія відбулася 30 липня 2016 року. У 2019 році відбувся четвертий такий заплив. «Плавці з Переяславщини, Києва, Кропивницького, Кременчука, Обухова та Борисполя подолали дистанції 10 і 3,7 км з правого берега – на лівий (з Трахтемирова і від Батуриної гори – до берегової межі Переяславщини)» [15].

Сьогодні існує ініціатива для створення музею затоплених сіл Переяславщини. Люди, які перейняті ідеєю збереження пам'яті про втрачені населені пункти, згуртовані у громадській організації «Старий Дніпро». Ця структура так декларує мету своєї діяльності: «Організація створена в серпні 2015 року з метою об'єднання зусиль небайдужих громадян та переселенців із затоплених Дніпровськими водосховищами

територій для відтворення і збереження пам'яті про затоплені землі, про людей та їх сім'ї, які об'єднувалися в місцеві громади, про ті цінності, якими ці люди керувалися у житті» [16].

Щорічні зустрічі колишніх односельців, збір і публікація матеріалів (спогадів, фотографій, документів) про затоплені села, встановлення меморіальних плит – ці та інші ініціативи в наш час сприяють збереженню пам'яті про втрачені села над Дніпром і Дністром, зберігають і формують ідентичність мешканців затоплених сіл.

Джерела і література:

1. Нам Підсінне тепер тільки сниться. Село у спогадах та документах / Михняк М. К., Зубер С. М. та ін. Київ, 2019. 448 с.
2. Кузьменко-Лісовенко Катерина. Затоплена Придніпровська цивілізація. Історія. Людські долі. Київ, 2018 264 с.
3. Затоплений рай: Андруші у спогадах та документах / упоряд. М. К. Михняк. Київ, 2018. 400 с.
4. Михняк Микола. Були над Дніпром Трахтемирів і Монастирок. Документи, спогади, світлини. Київ, 2020. 576 с.
5. Горбняк Т. В. Давня Бакота. Кам'янець-Подільський, 2013. 112 с.
6. Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика; пер. с нем. Бориса Хлебникова. Москва: Новое литературное обозрение, 2014. 328 с.
7. Валенцова М. М., Узнёва Е. С. Трапеза. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* в 5-ти томах. Т. 5. Москва, 1999, с. 307–312.
8. Коваль-Фучило І. Війна тлумачень і війна в тлумаченнях в оповідах про примусові переселення із зон затоплення. *Слов'янський світ*. 2019. Вип. 18. С. 70–80.
9. Ассман Аляйда. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Переклад з нім. Київ, 2014. 438 с.
10. Сорокова С. Ф. Не летять ластівки у Зарубинці: історико-краєзнавчий нарис / ред.-упоряд. : Т. Ю. Нагайко, О. А. Горбовий. Переяслав-Хмельницький, 2015. 368 с.
11. Село Андруші на Переяславщині. Історико-етнографічний нарис. / [за заг. ред. Г. Скрипник]: НАН України. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 256 с.
12. Винокур І.С., Горішній П.А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський. Центр Поділлєзнавства. 1994. 362 с.
13. Горбняк Т. В. Бакота – затоплена доля. Хмельницький : Поділля, 2004. 56 с.
14. Горбняк Т. В. Гомін Золотої долини : [краєзнавче дослідж.]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 87, [24] с.
15. Іващенко В. П. Заплив «Дніпро ревучий – 2019». *Офіційний сайт ГО «Старий Дніпро»* <http://olddniپر.org.ua> (дата звернення 29.02.2020).
16. Про ГО «Старий Дніпро». *Офіційний сайт ГО «Старий Дніпро»* <http://olddniپر.org.ua/about> (дата звернення 23.09.2020).

СПИСОК ЗАТОПЛЕНИХ СІЛ

Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл.

Жовніно Градизького р-ну Полтав. обл.

Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

Комарівка Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.
Конилівка, Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл.
Кривчани Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл.
Наддністрянка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл.
Підсічне Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.

ОПОВІДАЧІ

ГСІ – Гич Софія Ігорівна нар. у с. Підсічне Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Запис у м. Переяслав 21.06.2019.

ДТО – Дубенюк Тетяна Олександрівна, 1957 р. н. Запис у с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 21.07.2014

КАФ – Кам'янська Анастасія Федорівна, 1932 р. н., нар. у с. Жовніно Градизького р-ну Полтавської обл. з 1959 р. Запис у с. Підгірне Кременчуцького р-ну Полтавської обл.

НТЮ – Нагайко Тарас Юрійович, 1980 р. н., нар. у м. Київ. Запис у м. Переяслав 20.06.2019.

ППІ – Перчук Поліна Ігорівна, 1949 р. н., нар. у с. Підсічне Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Запис у м. Переяслав 21.06.2019.

РВМ – Ревега Василь Микитович, 1945 р. н., нар. в с. Комарівка Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Запис у м. Переяслав 20.06.2019.

РНМ – Ревега Наталія Миколаївна, 1982 р. н., нар. у с. Воропаївка Іванківського р-ну Київської обл. Запис у м. Переяслав 20.06.2019.

РНА – Рибак Надія Андріївна, 1962 р.н., нар. у с. Бакота. Запис у с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 26.07.2014.

ССФ – Сорокова Софія Федорівна 1937 р. н., нар. у с. Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Запис у с. Віненці Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. 22.06.2019.

ЧОП – Чиркова Ольга Павлівна, 1969 р. н., нар. у с. Кип'ячка Миронівського р-ну Київської обл., освіта вища. Запис у с. Циблі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. 22.06.2019.

УДК 2-67

ЕТНОСОЦІАЛЬНІ ПАРАДИГМИ РЕЛІГІЙНОСТІ У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

**Ганна Кулагіна-Стадніченко
(м. Київ)**

У статті авторка прослідковує особливості релігійності в умовах соціальної нестабільності, кризи ціннісно-світоглядної картини світу особистості. З'ясовано, що релігійність виступає важливою складовою етносоціальної ідентичності. Проведено аналіз структури ідентичності, вказано на пріоритетність групової,